

ОСОБИСТІТЬ ЛЮДИНИ В КИТАЙСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ ЯК ФІЛОСОФСЬКА ПРОБЛЕМА

У статті зроблена спроба охарактеризувати ступінь розробленості проблеми дослідження формування особистості у дискурсі китайської філософської думки.

Ключові слова: особистість, людина, розвиток особистості, китайська філософія, даосизм, буддизм.

Сучасні тенденції світового розвитку свідчать про посилення інтеграційних тенденцій у відносинах соціальних макросуб'єктів: розширення економічного співробітництва, зростання долі політичних взаємодій, що ґрунтуються на принципі діалогу, доповнюється зближенням духовних світів, що репрезентують різні суспільства, і в більш широкому сенсі різні цивілізації.

У ХХІ столітті стає об'єктом дослідницького інтересу специфіка інтеграції людини у суспільні структури та особливості її функціонування як особистості, тобто унікальної біопсихосоціальної системи, в умовах конкретного суспільства, зокрема китайського. У сучасній філософії та синології існують діаметрально протилежні точки зору щодо наявності феномену особистості у Китаї. Вихідною причиною такого положення є західноцентричне уявлення щодо особистості, коли цей феномен ототожнюється із буттям особистості в західній культурі. Відповідно, не знаходячи характеристик західного типу особистості у членів китайського суспільства, дослідники цього напрямку роблять висновок щодо відсутності феномену особистості в китайському суспільстві як такого. Недостатнім є науковий аналіз філософського дискурсу проблеми особистості в китайській філософській думці, що найбільш адекватно рефлексує буття китайського суспільства. На нашу думку, існує необхідність у розв'язанні зазначеного протиріччя шляхом соціально-філософського аналізу проблеми особистості в єдності її статичного (особистість як біопсихосоціальна система) та динамічного (процес формування особистості) аспектів в контексті китайського філософського дискурсу.

Мета статті – охарактеризувати ступінь розробленості проблеми дослідження формування особистості у дискурсі китайської філософської думки.

Дослідження формування особистості людини на ранніх етапах

(давній період та Середньовіччя) розвитку китайської філософської думки відбувається переважно в рамках рефлексії суспільного буття, філософсько-політичної проблематики. Провідними філософськими системами, які визначали та наповнювали цей дискурс, були конфуціанство, моїзм, легізм, даосизм та буддизм. Серед філософів конфуціанської школи, які приділяли увагу проблемі людини і її функціонуванню в суспільстві, можна назвати засновника цього філософсько-етичного напрямку Конфуція (провідна праця “Луньої” (“Бесіди та розміркування”)), Мен-цзи, Сюнь-цзи, Лу Цзю-юань, Ван Ян-міна. Найбільш послідовними опонентами конфуціанців, які пропонували своє бачення і проблеми людини, вважають моїстів, зокрема засновник школи Мо-цзи, та легісти (Цзи-Чан, Шан-Ян, та Хань Фей-цзи). У рамках згаданих концепцій природа людини визначається як природжено добра (конфуціанство), виключно зла (деякі неоконфуціанці), різниться відносно кожної окремої особи (моїсти), є переважно злою, хоча й зустрічаються “ідеальні люди” (легізм). Вихідною умовою формування досконалої людини є благородне походження (конфуціанство), наявність інтелектуальних здібностей та моральних чеснот поза залежністю від соціального походження (моїсти), вроджена здатність до осягнення природи всього сущого (легісти).

Даосизм традиційно прийнято розглядати в контексті протиставлення його теоретичних підстав базовим положенням конфуціанської ідеології. Найбільш принципові розходження між цими філософськими системами пролягають по лінії розуміння місця людини в соціумі і універсумі, та оцінки результатів впливу суспільства на особу. Провідним джерелом знання щодо даоської концепції людини слугують філософські трактати Лао-цзи, Ян Чжу Чжуан Цзи.

Буддизм як релігійне учення утверджує первинність духовного і вторинність матеріального. Найпоширенішим постулатом буддизму є твердження, що існування всіх речей залежить від свідомості, страждання існує не в реальному житті, а в людському серці. Щастя залежить від внутрішнього світу. Для розвитку буддизму в Китаї величезну роль відіграли видатні учені, серед них і майстри буддизму, такі як Хуї Нен, Ма Цзу, І-Син, Дзю Мо Ло Ши, Шен Щю і Сюань Цзан.

Особливості дослідження проблеми людини в Новий період розвитку філософської думки Китаю, полягають у поєднанні двох основних тенденцій: з одного боку, зберігається традиційне осмислення зазначеної проблематики в рамках основних філософсько-

ідеологічних течій конфуціанства (Лю Цзунчжоу, Янь Юань), даосизму, буддизму, що в деяких випадках поєднується зі спробами синтезу провідних ідей всіх трьох напрямів; з другого боку – саме в період Нового Часу Китай “відкривається” світу, що дає змогу не тільки Заходу долучитися до унікальних здобутків китайської культури, але й Китаю сприйняти досягнення європейської наукової думки, в тому числі й суспільної теорії, що знайшли оригінальне тлумачення в межах китайського світогляду (Тань Ситун, Сунь Ятсен, Янь Фу, Лян Цичао).

Дослідження особистості в новітній період в Китаї тісно пов’язано із історичними процесами, ареною яких стає Китайська держава у XX–XXI столітті. На початку досліджуваного періоду зберігається тенденція ліберального підходу в розгляді особистості (Ху Ши). Друга половина XX ст. знаменується значним впливом комуністичної ідеології на китайський науковий і філософський дискурс, для цього етапу показовим є феномен “маоїстської особистості”, чесноти якої обґрунтовуються в роботах Мао Цзедуня. Іншою течією дискурсу проблематики особистості і її формування є роботи представників китайської діаспори, зокрема Ян Бо. Наприкінці XX – на початку XXI ст. у зв’язку зі змінами у політичній системі Китайської держави розпочався “ліберальний ренесанс” у суспільних науках, що знайшло своє відображення і у концепціях людини, особистості, разом з тим китайські дослідники звертаються до традиційних парадигм (Чжан Лівень, Джао Цзунь, Чжоу Женгуан).

Важливе значення для розв’язання дослідницької проблеми, сформульованої в роботі, є аналіз творчого доробку вітчизняних та зарубіжних дослідників, що здійснювали наукову та філософську рефлексію вирішення широкого спектру проблем соціально-філософського та політично-філософського напрямку, зокрема і проблеми людини, в концепціях китайських мислителів.

У зв’язку з цим варто згадати ґрунтовні праці “Давній Китай”, “Проблема генези китайської думки” Л. Васильєва, “Китайська цивілізація” В. Малявіна, “Коротка історія китайської філософії” Фен Ю-ляня, “Шляхи філософії Сходу і Заходу” Є. Торчинова, збірники праць “Китай та околиці. Міфологія, фольклор, література”, “Релігійний світ Китаю 2005” за редакцією І. Смірнова, “Методологічні проблеми вивчення історії філософії зарубіжного Сходу” за редакцією М. Степанянц та Г. Шаймухамбетової, “Країна Хань” за редакцією Б. Панкратова, “Класичний Китай” І. Каменаровича, “Становлення філософії та Сходу” А. Лук’янова, п’ятитомну енциклопедію “Духовна культура Китаю”, “Давній Китай:

формування культурної традиції” Г. Пондопуло, “Філософські традиції Сходу” Н. Семенова, “Утопічна думка в країнах Сходу” А. Ушкова. Дослідження окремих шкіл китайської філософії здійснено в роботах А. Чебуніна, Н. Абаєва, Ду Хон Вея, Л. Переломова, Р. Еймса.

Новітній етап розвитку китайської філософської думки досліджено в роботах В. Бурова, М. Степанянц, А. Рабогшвили, Вень Цзянь, Л. Горобця, Л. Делюсіна, А. Кобзева, О. Середкіної, В. Ганщина. Водночас китайський філософський дискурс проблеми формування особистості людини як окремих предмет дослідження не виокремлено, хоча й існує кілька праць, присвячених проблемі людини та особистості в цьому контексті. Варто згадати роботи А. Кобзева, Л. Делюсіна, Є. Штейнера, Т. Григорьєвої, В. Рубіна, А. Тюріна, Л. Степанової.

Окресливши проблематику дослідження, визначимо, що ж маємо на увазі, використовуючи поняття “формування особистості людини”. Отже, поняття особистості людини сформувалося та отримало наукове обґрунтування в руслі західної філософської традиції. Етимологічно слово “особистість” (*personality*) походить від латинського *persona*, що перекладається як “маска”. По суті, термін вказує на зовнішній, поверхневий соціальний образ, який приймає індивідуальність, коли виконує певні ролі, – це якась суспільна особа, звернена до оточуючих. У цьому сенсі особистість означає суспільне “Я”, яке може збігатися, а може і не збігатися з внутрішнім “Я”. Р. Олпорт зазначає, що слово означало і актора за маскою, тобто справжнє поєднання його внутрішніх і “масочних” якостей [5, 234].

У античному суспільстві ще не було “ні ясного поняття про духовну особистість..., ні самостійної особистості” [2, 17]. Індивід розглядали тільки як частинку космосу, наслідування йому. На думку А. Лосева, відмінність між людиною і космосом в античній культурі суто кількісне, між ними немає ніякого розколу, ніякої безодні [4, 57]. У епоху Відродження середньовічне теоцентричне розуміння особистості змінилося на антропоцентричне: особистість стала ототожнюватися з яскравою, багатобічною індивідуальністю, здатною досягти всього. Утверджуючи ідеал гармонійної, розкріпаченої творчої особистості, красу і гармонію дійсності, звертаючись до людини як до вищою начала буття, гуманізм вирізнявся і відчуттям цілісності та стрункої законності всесвіту. Але це було вже зовсім інше розуміння всесвіту, ніж в часи античності та у Середні віки, де людина об’єднувалася з космосом, тепер людина, що посіла місце Бога, стала над світом природи, поза ним, могла робити з природою, що захоче. У

Новий час розуміння особистості розвивалося під впливом вчення Р. Декарта про дві субстанції, відкидаючи сутнісну психофізичну єдність – людину, особистість ототожнювалася зі свідомістю. Виняток становить Ф. Бекон, що розглядав особистість як цілісну природу людини, єдність душі й тіла. У гуманізмі Нового і Новітнього часу ідея особистості звільнилася від релігійного змісту. Було визнано право людини на свободу, щастя, розвиток і прояв своїх здібностей. Гуманізм розглядає людину як істоту, гідну духовно і фізично повноцінного існування. У подальші епохи ці умонастрої втілилися в ідеалах індивідуалізму, які у специфічній формі реалізували концепцію звеличення особистості.

Таким чином, філософське осмислення феномену особистості у період Античності, Середньовіччя, Відродження та Нового часу відбувалося достатньо холістично. Саму особистість розглядали як певну цілісність, характеристики якої не поділялися на біологічні, психічні та соціальні. XX століття ознаменувалося важливим переломом у процесі дослідження людської особистості, що було пов'язано в тому числі, й з інституціалізацією психології як науки, з визначенням нею свого предметного поля, важливою складовою якого стала людина в єдності її біологічних, психічних та соціальних характеристик. Порівняно невеликий строк існування поняття “особистість”, що відображало б саме ці аспекти феномену, визначає той факт, що до сьогодні не існує загальноприйнятого визначення першого.

Тривалий час у радянській науці існував такий термін, як “формування особистості”, що був більш характерним для педагогічних аспектів. При всьому різноманітті підходів до розвитку особистості в зарубіжній психології, як зазначає Л. Анциферова, виокремлюються дві методологічні передумови: принцип прагнення до рівноваги (психоаналіз, когнітивна психологія, необіхевіоризм) і принцип прагнення до напруги (концепції гуманістичної і екзистенціальної психології) [1, 278-318]. Серед основних підходів, що сформувалися у західній психології до розгляду проблематики розвитку особистості, необхідно виокремити деякі з них.

Перший із цих напрямів – психоаналітична школа, представниками якої є З. Фрейд, А. Адлер, К. Г. Юнг, Е. Еріксон, Е. Фромм, К. Хорні.

Другим провідним напрямом у західних теоріях особистості є диспозиційний, який підтримували Г. Олпорт, Р. Б. Кеттел. Цей напрям припускає, що люди володіють якимись стійкими внутрішніми якостями, що зберігаються з часом і в різних ситуаціях. Крім того,

підкреслено, що індивідууми відрізняються один від одного своїми характерологічними ознаками.

Третій напрям у дослідженні особистості у західній теорії особистості – біхевіористичний (Б. Ф. Скіннер). Тут особистість постає як результат адаптаційної діяльності соціальної групи і суспільства в цілому, яке прагне інтегрувати людину таким чином, щоб використати її максимальньо і при цьому не відчувати руйнівного впливу останньої.

Виокремимо також когнітивний підхід (Д. А. Келлі), гуманістичний напрям (А. Маслоу), феноменологічний напрям (Карл Роджерс). Для останнього характерна думка, що реальним для індивіда (тобто реальним для його думок, понять, відчуттів) є те, що існує в межах внутрішньої системи координат людини або суб'єктивного світу, що містить усе, усвідомлюване в будь-який конкретний момент часу.

Велике значення мають також концепції особистості та її розвитку, сформовані у рамках радянської, а згодом російської та української психології і соціальної філософії, оскільки вони були певною мірою опозицією до західної персонології, поряд з критичним потенціалом відносно неї були також джерелом нових ідей та підходів.

У російській науці проблемою особистості і дотичної до неї проблеми розвитку особистості, що інтерпретувалася в термінах “психологічного часу особистості”, переймалися К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, В. Асєєв, Л. Виготський, Е. Головаха, І. Клименко, В. Ковальов, А. Кроник, А. Леонтьєв, В. Мухіна, С. Рубінштейн та ін. Серед вітчизняних концепцій особистості та її розвитку відзначимо концепцію особистості Г. Костюка, теорію психічної контрольності Я. Цурковського.

У контексті розглянутої проблематики важливою є концепція формоутворення людини, запропонована В. Бехом. На його думку, “формоутворення людини – це багатостадійний процес, який послідовно розгортається на макрорівні. У ньому повинно бути щонайменше три стадії. На першій стадії формоутворення людського організму відбувається саморозгортання фізичного компоненту, який називають індивідом. Друга стадія формоутворення людського організму пов'язана з дозріванням і структуризацією речовини мозку, а також з набуттям ним атрибутивної якості здійснювати синтез фізичного і духовного компонентів універсуму в перетворену форму. З наявної філософсько-психологічної літератури вона відома нам як душа... Є всі підстави називати третю стадію розумом, підкреслюючи цим її зв'язок з континуумом Семантичного Всесвіту... Людину треба розглядати як монадне утворення, тобто як цілісність, яка може

репрезентувати весь Всесвіт, стиснутий у межах конкретного індивідуума... Особистість як функціональний орган людини має не штучне, тобто привнесене із суспільства, а природне походження. Людина як істота біосоціальна має в якості морфогенетичної основи біологічний субстрат, а особистість є моментом її функціонування. Тому можна зробити висновок про те, що суть особистості – функціонування власного соціального змісту людини, який через еволюцію виробляється з атрибутивних властивостей універсуму шляхом його суб'єктивування” [3, 20-21, 28, 33, 37-38]. Значення концепції формування людини визначається тим, що дає змогу розглядати людину як невід'ємну складову Всесвіту, яка разом з тим постає як рівний за змістом феномен, вміщуючи в собі останній. Людина, таким чином, несе в собі в тому числі і потенціал своєї соціальності, який не може бути нереалізованим.

Узагальнюючи підходи до аналізу феномену особистості, її розвитку як динамічного аспекту цього феномену, необхідно зазначити, що всі концепції особистості містять вказівку на наявність психіки як необхідної умови набуття людиною статусу особистості. Суттєвою виявляється різниця у виокремленні тих психічних структур, функціонування і розвиток яких є умовою становлення особистості. У рамках переважної більшості парадигм необхідною умовою розвитку особистості є розвиток свідомості, лише в рамках психоаналітичної концепції акцентується превалюючий вплив функціонування несвідомого на цей процес.

Важливим видається і розгляд суб'єктів процесу розвитку особистості якими є і сама людина, і представники різноманітних соціальних груп (своєрідний колективний соціальний суб'єкт), до складу яких вона входить протягом онтогенезу, і культура, як особливий суб'єкт розвитку особистості, що має змішану духовно-матеріальну природу. На нашу думку, архетипні структури, описані К. Юнгом, також можна зарахувати до складу культури, у цьому випадку можна говорити, що Юнгівська концепція є однією з небагатьох у рамках психоаналітичної парадигми, в яких враховується вплив всіх основних суб'єктів розвитку особистості і не ігнорується сама людина як суб'єкт власного особистісного розвитку.

Обґрунтування провідної ролі людини як суб'єкта власного особистісного розвитку є характерною рисою російської психологічної школи, в якій велика увага приділена проблемі формування самосвідомості особистості, місцю рефлексивних механізмів у цьому процесі.

Іншою загальною рисою теорій особистості є підкреслення

значення соціального оточення, соціальної групи, суспільства як складного системного, цілісного в просторі і часі утворення, у процесі особистісного розвитку, який обов'язково передбачає інтеграцію людини у суспільство, набуття нею властивості соціальної істоти. Виключенням є концепції Г. Олпорта та В. Беха. Перший, вводячи поняття пропріум, стверджує, що особистість людини є її властивістю, а розвиток пропріотичних функцій актуалізує цю властивість. Концепція ж В. Беха містить однозначне твердження щодо особистості як іманентної людині соціальності, яка не є привнесеною ззовні.

Виокремлення суб'єктів процесу розвитку особистості людини доводить ідею щодо формування особистості як складової частини цього процесу. Формування особистості є результатом перетворювальних зусиль колективного соціального суб'єкта і культури. На нашу думку, цінною є ідея В. Ларцева про значення процесів соціальної комунікації у формування особистості, коли через колективного соціального суб'єкта соціальна інформація передається людині як суб'єкту особистісного розвитку. Цілісність процесу розвитку особистості забезпечується завдяки активній ролі людини, яка формує власний "Я-образ", самосвідомість.

Відповідно до виокремлених суб'єктів процесу розвитку особистості можна говорити про його внутрішні та зовнішні фактори. Внутрішні фактори пов'язані зі станом розвитку психічної сфери конкретної людини, яка залежить від генетичних факторів: процесів мислення, воління, тощо.

Таким чином, аналіз зарубіжних та вітчизняних концепцій особистості дає змогу сформулювати визначення особистості як атрибутивної якості людини, що є інтегрованою у суспільство. Матеріальною підставою набуття людиною якості особистості є цілісність її фізичного організму, перш за все центральної нервової системи, що є умовою розвитку психіки людини, а отже й її свідомості та самосвідомості (генетична підстава особистості). Наявність матеріального підґрунтя дає змогу людині, вступаючи у взаємодію з соціальними суб'єктами, що транслюють власний соціальний досвід (соціальна підстава особистості) і виступають посередниками у сприйнятті духовної культури конкретного суспільства та об'єктами другої природи (елементи матеріальної культури) (культурна підстава особистості), сприймати соціальну інформацію. Отже, особистість можна розглядати як інформаційно-матеріальний індивідуалізований відносно кожної людини феномен.

Розвиток особистості є процесом інтеріоризації соціальної інформації у процесі міжособистісної, внутрішньогрупової,

міжгрупової взаємодії тощо шляхом свідомого її сприйняття та перетворення у власну систему цінностей, норм, зразків прийнятної поведінки, виконуваних ролей, що супроводжується розвитком свідомості, втілюючись у самосвідомості як джерелі формування уявлення про себе, “Я-образу”. Важливе значення у процесі розвитку особистості людини мають її суб’єкти, якими поряд із самою людиною є як її безпосереднє соціальне оточення (сім’я, соціальна група, тобто колективний соціальний суб’єкт), так і культура суспільства, в рамках якого існує особистість.

Формування особистості людини є частиною процесу розвитку особистості, здійснюючи перетворювальний вплив на всіх суб’єктів розвитку особистості, у тому числі і на її саму.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Анциферова Л. И.* Некоторые вопросы исследования личности в современной психологии капиталистических стран // Теоретические проблемы психологии личности / под ред. Е. В. Шороховой. – М. : Наука, 1974. – С. 278-318.
2. *Астафьев П. Е.* Из итогов века. – М. : Тип. П. Е. Астафьева, 1891. – 127 с.
3. *Бех В. П.* Функціональна модель особистості: пошуки політикокультурних детермінант поведінки : монографія / В. П. Бех, Є. О. Шалімова. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – 255 с.
4. *Лосев А. Ф.* История античной философии в конспективном изложении. – М. : ЧеРо, 1998. – 204 с.
5. *Олпорт Г.* Становление личности : Избранные труды. – М. : Смысл, 2002. – 462 с.

Цзянь Чунсин. Личность человека в китайском обществе как философская проблема.

В статье сделана попытка охарактеризовать степень разработанности проблемы исследования формирования личности в дискурсе китайской философской мысли.

Ключевые слова: личность, человек, развитие личности, китайская философия, даосизм, буддизм.

Jian Chunxin. Identity of the person in the Chinese society as a philosophical problem.

The article is an attempt to characterize the degree of elaboration research problems of identity formation in the discourse of Chinese philosophical thought.

Keywords: person, people, personal development, Chinese philosophy, Taoism and Buddhism.